

**Recep KOYUNCU, Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ -Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılması Bağlamında-
İstanbul: Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2022, 275 s.,
ISBN: 978-605-7089-98-4**

Emine ASLAN

Araştırma Görevlisi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Kilis, Türkiye.
amineaslanx@gmail.com

Geliş / Received: 14.11.2022 **Kabul / Accepted:** 24.12.2022 **Yayın / Published:** 31.12.2022

Atıf/Citation: Aslan, Emine. "Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ -Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılması Bağlamında-". *akif* 52/2 (2022), 152-156.

DOI: <https://dx.doi.org/10.51121/akif.2022.28>

"This article is licensed under a *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License* (CC BY-NC 4.0)"

Kaynağı bizzat Kur'ân-ı Kerim'in kendisi olan vakf ve ibtidâ, kırâat ve tecvîd ilimlerinin en önemli alt dallarından biri olarak görülmektedir. Makâsıd-ı ilâhînin doğru bir şekilde anlaşılması ve içerdiği i'câzın açığa çıkması; Kur'ân-ı Kerim kırâati esnasında nerede nasıl durulacağını ve nereden nasıl okunmaya başlanacağını bilmeye imkân sağlayan bu ilimle mümkündür. Vakf ve ibtidâ kurallarına uyulmadığı, diğer bir ifadeyle gelişigüzel vakfedilip yine belli bir kaideye bağlı kalmaksızın ibtidâ edildiği takdirde ortaya çıkması muhtemel anlam değişimi ve bozulmalarına kapı aralanmış olur. Dolayısıyla bu ilmin Kur'ân'ın mânasıyla doğrudan ilişkili olduğu ve bir bakıma onun muhafazasını üstlendiği söylenebilir.

Hz. Peygamber ve sahâbenin söz ve uygulamalarında da bu konunun ehemmiyetine işaret eden pek çok delil mevcuttur. Nitekim bir rivâyette Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'in Kur'ân tilâvetini her âyetten sonra vakfetmek suretiyle icrâ ettiğini söylemiş; Hz. 'Ali de Müzzemmil Sûresi 4. âyette geçen "tertîl" kelimesini "*Harflerin tecvîde uygun olarak okunması ve vakf yapılacak yerlerin bilinmesidir.*" şeklinde izah etmiştir. Ayrıca telif ettiği eseriyle alanın önde gelen şahsiyetlerinden biri olarak anılan İbnü'l-Enbârî'nin Kur'ân'ın en iyi şekilde okunmasını vakf ve ibtidâ ilminin bilinmesine bağlaması, bu ilmin önemi ve gerekliliğine işaret etmektedir. Diğer yandan konuyla alakalı ilk te'lifin hicrî ikinci asır gibi erken bir döneme tekâbül etmesi ve kırâat ilmi ile meşgul olan birçok âlimin de bu sahada eser vermiş olmaları, vakf ve ibtidâ ilminin önemini teyit eden diğer hususlardır.

Kur'ân âyetleri; vahyin gelişine paralel olarak yazıya geçirilmesi, Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde cemedilmesi ve cemedilen mushafın Hz. Osman döneminde istinsâh edilmesini müteakip birçok aşama kaydetmiştir. Süreç içerisinde takip edilen

aşamalardan biri de “secâvend” adı verilen sembollerle âyetlerin durak (vakf) ve başlangıç (ibtidâ) yerlerinin gösterilmesidir. Kur’ân âyetlerinin nüzûlünden itibaren teorik bir boyutta seyreden vakf ve ibtidâ ilminin, söz konusu remizlerin mushaflarda yerini almasıyla pratik boyuta intikâl ettiğini söylemek mümkündür. İşte bu husus, tanıtımını üstlendiğimiz eserin -adından da anlaşılacağı üzere- ana konusunu oluşturmaktadır. Bu noktada şu hususun ifade edilmesi gerekir ki müellifin “teorik boyut” ifadesi, vakf ve ibtidâ ilminin pratik boyutta mevcut olmadığı şeklinde anlaşılmalıdır. Aksi takdirde Kur’ân’ın tilâveti mümkün olmaz. Burada kastedilen; vakf ve ibtidâ ilmine dair birikimin -uygulamada da var olmakla birlikte- eserlerde bilgiler manzumesi olarak yer alması; durma ve başlama yerlerine işaret etmesi üzere oluşturulan sistematığın (sembollerin) henüz mushaflarda görülmemesidir.

Tanıtımını yapacağımız bu eser, “*Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ -Kur’ân-ı Kerim’in Anlaşılması Bağlamında-*” başlığıyla kırâat ilmine dair kıymetli çalışmaları bulunan Recep Koyuncu tarafından doktora tezi olarak kaleme alınmıştır. Vakf ve ibtidâ ilmini Kur’ân-ı Kerim’in anlaşılması bağlamında kapsamlı bir şekilde ele alan çalışma, bir giriş ve üç ana bölüm olmak üzere toplam iki yüz yetmiş beş sayfadan müteşekkildir.

Eserin giriş kısmında çalışmanın konusu, amaç ve önemi, kapsam ve sınırı ile yöntem ve kaynaklarına müstakil başlıklar altında yer verilmiş; genel bir çerçeve çizilmek suretiyle okuyucunun zihni hazırlanmıştır. Çalışmanın konusu; vakf işaretlerinin tarihi süreç içerisindeki oluşumu ve bu bağlamda ortaya konulan tasniflerin durumu olarak belirlenmiş; Kur’ân’ın ifade ettiği mânaları anlamak ve hüküm istinbâtında bulunabilmenin ancak bu ilmi bilmekle mümkün olabileceğinin altı çizilmiştir (s. 16-17). Ayrıca çalışmanın; vakf işaretlerinin mushaf üzerinde konumlandırılması, tarihi süreçte ortaya çıkan çeşitli tasniflerin mukayese ve değerlendirmesi, söz konusu ilmin Kur’ân’ın ifade ettiği mânalar üzerindeki etkisi olmak üzere üç boyutu hâiz olduğu ifade edilmiştir (s. 18).

Meseleyi bir bütün halinde ele alma gayesi taşıdığını belirten müellif, bu sebeple tek bir eser ile sınırlı kalmaktan kaçındığını; tetkik ve değerlendirmelerini, alanda herkes tarafından referans kabul edilen üç önemli âlimin eserleri üzerinde gerçekleştirdiğini belirtmiştir (s. 18-19). Bu isimler ve eserleri sırasıyla şu şekildedir: İbnü’l-Enbârî (ö. 271/885): *İzâhu’l-Vakf*; Ebü ‘Amr ed-Dânî (ö. 444/1053): *el-Müktefâ*; Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî (ö. 560/1165): *İlelu’l-Vukûf*. Müellifin her biri ayrı asırlarda te’lif edilmiş bu eserleri örneklem olarak seçmesi, vakf ve ibtidâ ilminin geçirdiği değişim ve kaydettiği gelişmeleri müşâhede etmek açısından önem arz etmektedir. Diğer yandan konunun muhatap kitle tarafından daha iyi anlaşılmasını temin etmek amacıyla meselenin pratik yönünü ortaya koymayı amaçladığını dile getiren müellif; tab’ı farklı bölgelerde tamamlanmış ve farklı vakf işaretleri içeren toplam altı mushaftan istifade ettiğini ifade etmiştir (s. 20). Bu mushaflardan ikisi Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı tarafından mealli olarak hazırlanmış

olup ülkemizde basılmıştır. Bununla birlikte müellif, bu altı mushafın incelenme ve mukâyesesi sonucu elde ettiği verilere de eserinde yer vermiştir (s. 42).

Müellif, giriş bölümünü müteakip “Tarihi Süreç ve Kavramsal Çerçeve” olarak isimlendirdiği birinci bölümde “tarihi süreç” bağlamında öncelikle Kur'ân âyetlerinin nüzûlü, cemedilmek suretiyle mushaf haline getirilmesi, istinsâh edilerek emsâra gönderilmesi süreçlerine değinmiştir. Ardından harekeleme ve noktalama (i'câm); mushafın cüz', hizb, ta'sir, tahmis gibi bölümlere ayrılması ve vakfa yahut adem-i vakfa delâlet eden birtakım sembollerin mushaflarda yerini alması gibi mushaf üzerinde gerçekleştirilen birtakım faaliyetleri mevzubahis etmiştir. Ayrıca bu izâfelere duyulan ihtiyacın sebeplerine yer vermeyi de ihmal etmemiştir. Diğer yandan müellif, vakf yerlerinin tespit edilerek mushaflarda belirtilmesi amelîyesinin safahâtı hususunda araştırmanın da esasını teşkil eden önemli noktalara temas etmiştir. Ona göre bu çalışmalarda ana ilke “âyetlerin ifade ettiği mânaların doğru anlaşılması” olmalı; bunun için sarf ve nahiv kaideleri gözetilmeli; vakf işaretlerinin, tefsir rivayetleri ve kırâat vecihlerine uygun bir biçimde konumlandırılmasına özen gösterilmelidir (s. 23-40).

Müellif birinci bölümün devamında ise “ilahî kelâmın kendine özgü okuma ve seslendirme ilkelerinin incelendiği ilim dalı” şeklinde tarif ettiği tecvîd ilminin kavramsal çerçevesini sunmuş (c-v-d); konusunu belirlemiş ve gerekliliğini somut deliller ile tespit etmiştir. Bununla birlikte vakf ve ibtidâ meselesi ile irtibâtı bulunduğunu hatta bu ilmin merkezinde yer aldığını ifade ettiği “terfîl” lafzını müstakil bir başlık altında ele almıştır. Bunun sonucunda Kur'ân'ı terfîl üzere okumanın, durulacak ve geçilecek yerleri bilmeyi de gerektirdiğini ifade eden efrâdını câmi bir tanım ortaya koymuştur (s. 43-54).

Vakf ve ibtidâ terimlerinin sözlük ve ıstılahî anlamlarına detaylıca yer veren müellif, her vakf yapılan yerde bir ibtidânın bulunmasından hareketle vakf yerleri için gösterilen özenin ibtidâ edilecek yerler için de gösterilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Yine bu ilimle bağlantılı olduğunu belirttiği “fâsıla” kavramını da vakf ve ibtidâ lafızları ile ilişkisi bağlamında konu edinmiştir (s. 55-65). Müellifin ana kavramların yanında onlarla irtibâtlı olan terimlere de yer verip aradaki benzeşen ve farklılaşan noktaları ortaya koyması, konunun idrâki ve akılda kalıcı olması bakımından son derece önemlidir.

Müellif vakf ve ibtidânın kaynağı, önemi; bu alanda yapılan ilmî çalışmalar ve vakfedilecek yerlere ilişkin kriterleri ele almış; belirlediği vakf çeşitlerini tasnif ve tahlile tabi tutarak okuyucunun idrâkine sunmuştur. Bu ilmin çıkış noktasını Kur'ân-ı Kerîm'in zâtına isnad etmiş ve vakf-ibtidâ kurallarını, aruz veznine göre yazılmış bir şiir için vazgeçilmez olan vezin kaidelerine benzeterek konunun ehemmiyetine dikkat çekmiştir. Alana dair müstakil olarak yapılan çalışmaları geçmişten günümüze kadar kronolojik bir şekilde ele alan müellif, söz konusu çalışmalar ile ilgili kısa açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca “Vakf Yapılacak Yerlere İlişkin Kural ve Kaideler” başlığı altında, İbnü'l-Enbârî'nin belirlediği vakf yapılmaması gereken durumları içeren otuz dört maddeden oluşan

listeye yer vermiştir (s. 65-86). Bu durumların tamamının nahiv ilminin verilerine dayanarak tespit edildiği ve mânanın tamamlanmamış olması illetini taşıdığı göze çarpmaktadır.

Müellif; Kur'ân kırâati esnasında vakfedilecek yerlerin tespiti, söz konusu yerlere ilişkin vakf çeşitlerinin belirlenmesi ve isimlendirilmesi noktasında ulemanın birbirinden farklı birtakım yöntemler takip ettiklerini belirtmiştir (s. 84). Binaenaleyh bu çalışmaların ictihâdi bir çabanın ürünü olup tahlil, tenkit ve tecdîde açık olduğunu kastetmek suretiyle çalışmada planladığı yeni tasnife zemin hazırladığını söylemek mümkündür.

Müellif, "İbnü'l-Enbârî, ed-Dânî, es-Secâvendî ve Vakf İbtidâ'ya Dair Çalışmaları" başlığıyla kaleme aldığı ikinci bölümde, başlıkta adı geçen üç önemli ismin hayatları, ilmi şahsiyetleri ve eserlerine kısaca yer vermiştir. Akabinde bu âlimlerin alana dair şöhret bulan eserlerini incelemeye tabi tutmuş; oluşturdukları tasnifleri ve bu tasnifleri ortaya koyarken takip ettikleri metotları eleştirel bir bakış açısıyla hem müstakil hem de mukayeseli bir şekilde ele almıştır. Söz konusu tasnif ve taksimleri şemalar halinde okuyucuya sunması ve anlatımını her adımda âyet örnekleriyle desteklemesi, meselelerin okuyucu tarafından idrâkini kolaylaştırmıştır. Diğer yandan "Yapılan Tasniflerin Kritiği" başlığı altında dikkati câlip tespitleri, delilleriyle birlikte ayrıntılı olarak zikreden müellif, âlimlerin açıklama ve uygulamalarında çelişkili gördüğü durumları da ayrıca belirtmiştir (s. 103-162).

Süreç içerisinde vakf çeşitlerinin sayısında yaşanan artışın pratiğe olumsuz yansımalarının bulunduğunu dile getiren müellif bölümün devamında, kavramsal yapıyı yeniden inşâ etmeye yönelik bir tasnif denemesi ortaya koymuştur. Oluşturduğu tasnifi bölüm sonunda tablo halinde okuyucuya sunmuş; "mânanın oluşması" ve "ibtidânın keyfiyeti" olmak üzere iki kriteri esas aldığı ifade etmiştir (s. 163-167).

Çalışmanın temelinde, secâvendlerin sadeleştirilerek fonksiyonel ve tutarlı bir hale getirilmesi fikrinin yattığı görülmektedir. Nitekim müellifin, geçmiş birikimi göz ardı etmeksizin ed-Dânî'nin sistematiği ile es-Secâvendî'nin remizlerini sentezlemek suretiyle tevârüs edilen müktesebât üzerinde bir düzenlemede bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu ameliye, literatürde karşılaşılan ve müellifin "taksim kargaşası" olarak nitelendirdiği mevcut durumu iyileştirmek adına önemli bir adımdır.

Müellif, "Vakf ve İbtidâ'nın Kur'ân-ı Kerim'in Anlaşılmasındaki Rolü" adını verdiği çalışmanın üçüncü ve son bölümünde vakf ve ibtidânın mâna ile olan irtibatı bağlamında öncelikle vakf işaretlerinin noktalama işaretleriyle -işlevsel olarak- benzerliklerine dikkat çekmiştir. Meselenin pratik sonuçlarını âyetler üzerinden detaylıca ele almış; âyetlerin ifade ettiği mânaların meâllere yansımaları hususunda bazı önerilerde bulunmuştur. Devamında ise vakf ve ibtidâ ilminin kırâat, tefsir, fıkıh, nahiv, kelâm gibi ilim dalları ile irtibatını yine âyet örnekleriyle izâh etmiştir. Müellifin açıklama ve değerlendirmelerinde belirleyici unsurun nahiv kaideleri olduğu göze çarpmaktadır.

Nitekim o da nahiv dışındaki ilimlerin etkisinin dolaylı olarak gerçekleştiğini destekler mahiyette ifadelerde bulunmuştur. Bununla birlikte müellif, es-Secâvendî'nin vakf-ı memnû'u; kellâ, belâ, ne'am edatlarının vakfı gibi önemli gördüğü bazı meseleleri müstakil başlıklar altında incelemiştir (s. 171-256). Bunlar, hakîkaten üzerinde müstakil olarak durmaya değecek hususlardır.

Müellifin bu çalışmada, mevcut birikimden istifade etmek suretiyle gerçekleştirdiği tasnif önerisini zikretmekle yetinip ilâve bir açıklamada bulunmadığı görülmektedir. Kanaatimizce, çalışmanın en önemli ve özgün noktasını oluşturan bu meselenin ayrıntılarına yer verilmesi ve her bir vakf sembolünün müstakil başlıklar altında ele alınıp eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulması yerinde olacaktır. Diğer yandan unutulmamalıdır ki bu hususta ortaya konulan her çalışma bir içtihat ürünü olup tartışmaya ve geliştirmeye açıktır.

Netice itibariyle bu çalışma, sahip olduğu zengin içerik ve müellifin akıcı üslûbu ile genelde ilgililerin, özelde ise alana dair çalışmalar yürüten tüm araştırmacıların istifade edebileceği nitelikte bir eserdir. Ayrıca müellifin tarafımızca isabetli görülen tespit ve önerileri, Kur'ân âyetlerinin hem tilâveti hem de meâlen yazıya aktarımı noktasında geçmişten itibaren karşı karşıya kalınan problemlere ışık tutması yönüyle son derece önem taşımaktadır.